

Mosoly a csend honában

„A halottakról jót vagy semmit. Ezt mindenütt tisztelben tartják. A temetőben nincs rossz ember. Mindenki egyforma. Akik életükben egymással veszekedtek, azok itt egész jól megférnek. Nincsenek versengések. Nincs kedves és nincs mostoha. Csak egykor boldog, vagy boldogtalan.

De az életük különböző volt. A feliratok erre figyelmeztetnek.”

Ezzel a nem mindennapi mottóval indítja útjára népi sírfelirat-gyűjteményét *Gu-lyás László*. A könyv régi hiányt pótol a hazai néprajz-gyűjtemények sorában, hiszen az utóbbi időben egyetlen ilyen jellegű gyűjtés sem látott napvilágot. A *Mosoly a csend honában* sem újkeletű munka. Ausztráliában, az Egyesült Államokban és Kanadában már két kiadást megért, 1950-ben a Magyar Harangok Kiadó, 1973-ban pedig az Aurora Australis adta ki, nagy sikerrel.

Sikere természetesen a magyar népköltészet ellenállhatatlanul kedves humorú sírfelirat-gyöngyszemeinek köszönhető. A szerző külön érdeme, hogy 1933-ban kezdett gyűjtése az egész magyar életterületet átfogja, szegedi sírfelirat éppúgy található benne, mint lévai, vagy székelői.

Némelyikük egész kis helyi történelem. Falvak furcsa lakóiról emlékeztek meg eképpen a rokonok, ismerősök. Nem emésztő bánkodással, hanem egészséges élni akarással gondoltak vissza szeretteikre, netán irigyeikre. Van, ki saját sírfelirata alatt nyugszik, s megcsipkedti a-

gát élte bűneiért. Sok helyütt hagyománnyá vált, hogy a falu házi poétát választott lakosai közül. Legyen az lakodalom, házszentelés, vagy sírfelirat, ha jól sikerült, szelletes versek kerültek kifarragásra, az a falu büszkesége volt. Különösen Erdélyben és a Nyírségben elterjedt a vidám sírfelirat, de van hely Máramarosban, ahol jelenetekkel festett kopjafákat is helyeztek a sírhantra.

A vidék jellegzetessége sírfelirataira is jellemző. A to-kaji vagy hegyaljai gyűjtés szinte minden esetben borhálról, részegségről árulkodik, az alföldi az aratásról, de nagyon sok 48-as honvéd sír-verse is megtalálható a könyvben. Külön forrás a mesteremberek fejfája s az orvosoké. Ezek megírása már pallérozottabb elmére vall; falusi kántor, tanító lehetett a szerző, különböző juttatásokért.

A halál miatt bánkodni, emésztődni, ez nem fért össze a napi kemény munkával. Az egyszerű ember kénytelen volt a halálfelelmet úgy távol tartani, hogy a maga módján szembenézett azt.

Panek József

Itt nyugszik Lentner Anna.
Kinek majd két mázsa súlya.
Istenem, az örökkévaló élet
Súlya szerint legyen neki édes

Lám, minthogy megállott
Szeged közt a spornát
Leesett ináról mégis
Farkas Bernát.

Elmondhatom bátran:
Na, így még nem jártam!

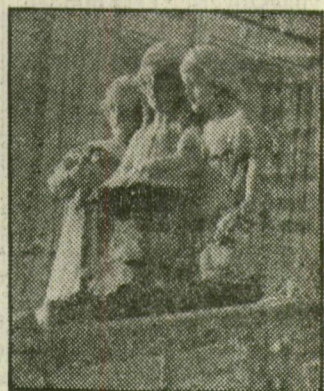
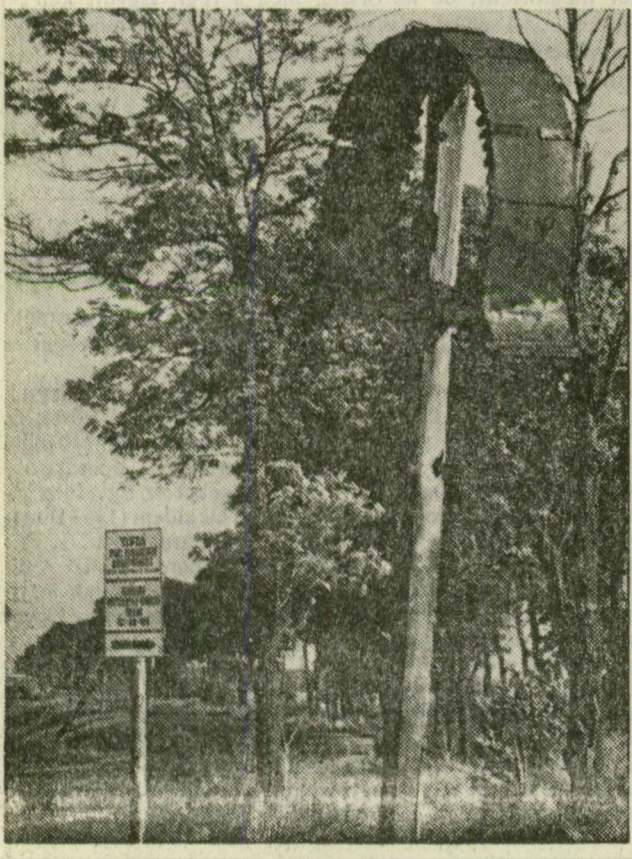
Itt pihen Eszter asszony, —
De még a férje is otthon.

Sokáig taposta
Papp Pál e föld hátát,
Königráti hadban
Ellőtték fél lábát.
Kétséges, kétséges,
Felér-e a mennybe
Szegény a mankóját
ittén felejtette.

Amig eleven volt
Kemény egy legény vót
De mióta meghött,
Különb nála egy tót.

Itten nyugszik Gyónás Pesta.
Csinálta a Keresztapja.
Az anyjának barátságbul,
Ezt a fejfát.

Itt nyugszik Törnyos Ferenc.
Született Vácon, meghalt
Pesten.
Kár volt neki Pestre menni.

A református palota

Ha lassan is, de mégis megújult a reformátusok bérpalotája a kiskörúton, és ismét eredeti szépségében pompázik, gazdagítva a városképet.

A szegedi református egyház már 1907-ben úgy döntött, hogy a kiskörúti paplak és iskola telkén lévő épületeket lebontatja, és a gőzfürdővel szemben hatalmas bérpalotát építtet. A tervet 1909-ig nem sikerült előbbre vinni pénzhány miatt. Ebben az évben hívták létre az építető bizottságot, és Magyar Edét (1877–1912), a nagy szegedi szecesszionistát bízták meg az építészeti tervek elkészítésével. El is készítette a gazdaságossági számításokkal együtt. Az építési bizottság véleménye szerint „A bérpalota egyike lesz a modern műépítészeti legérdekesebb alkotásának, s mint ilyen, nagyban hozzájárul Szeged szépségéhez.” Ennek ellenére a presbitérium az építkezést elvetette, de a közgyűlés, amelyen a javaslatot Somlyódy István egyházközségi algonok ismertette, az építkezés mellett foglalt állást, majd felvették a kapcsolatot a Pesti Magyar Kereskedelmi Bankkal a kölcsön folyósítására. A határozat 29 szótöbbséggel született meg.

A háromemeletes, hatalmas épületet ötszögletű telken építették fel 1910–1912 között. A telek hajlásszöge miatt Magyar Ede az épületet két szimmetrikus tömegre bontotta, és a földszin-

tet üzlethelyiségekkel telepítette be. Külön bejáratot biztosított a parókának és az iskolának. Az épületben 48 helyiséget — ebből 14 üzlethelyiség, — 34 bérlakást alakítottak ki, a korabeli technika minden vívmányával együtt. A tervező és az építető egyaránt egyetértett abban, hogy a nagyméretű lakások helyett a korabeli polgári igényeknek megfelelőeket alakítsanak ki. Az épületet szimbolikus tartalmú képek és szobrok díszítik, mint a magvető és a termést betakarító ember alakja. A kerámiamozaikokat Budapesten készítették. Magyar Ede vázlata alapján. A főbejárat felett éneklő és tanuló gyermekcsoport működtetése látható, jelezve egyben azt is, hogy az épületben iskola is működött. A jellegzetes terasz nyugodt, de mégis szögben megtört vonalvezetést mutat. A kapukat az egyik jeles szegedi műlakatos, Kecskeméti Antal készítette.

Az építésre kiírt versenytárgyaláson az összes munka kivitelezésére a szarvasi Popják György és fia cég nyert első helyezést 594 ezer koronás ajánlatával. Mégsem ők vitelezték ki, hanem az Ottovay István (1877–1945) és Winkler Imre vállalkozás, igaz valamivel többért, de ők vállalták, hogy 1911. november 1-jére felépítik az épületet. Az egyes szakipari munkákat is leginkább szegedi vállalkozók végezték, és számuk meghaladja a hatvanat. A kivitelezési munkálatokra

pályázók közül az olcsó és megbízható ajánlattevőkkel Magyar Ede egyenként is tárgyalt, nemcsak az Ottovay–Winkler céggel. Mindezek ellenére a palota 1911. november 1-jére mégsem készült el, így csak részben kaptak lakhatási engedélyt. Ez azért történhetett meg, mert Szegeden ebben az időben nagyarányú építkezések folytak, és a vállalkozók képtelenek voltak kötelezettségüknek eleget tenni.

A palotáról így ír az egyik szegedi korabeli újság: „A Szegeden legutóbb tartott református egyházmegyei gyűlésen valóságos elhalmozták dicsőületükkel Magyar Edét a szegedi református bérpalotánál kifejtett művészi munkájáért. Már több megbízást kapott messze vidékekről is, ami rendkívül jólesett az ambiciózus építőművésznek.” (Szegedi Friss Újság, 1912. 05. 07.)

Ezekből bizony már semmi sem valószínűsíthető, mert Magyar Ede, a „magyar Gaudi” 35 évesen szerelme, Herczeg Jánosné Jósika utcai lakásán (ő tervezte és építette 1911-ben) szívén lőtte magát, reménytelen szerelme miatt. Korai halála miatt városunk szecessziója, Szeged városképe számos szép épülettel lett szegényebb. Magyar Ede legjobb alkotásai ma is gyönyörködtenek, a ma emberéhez is szólnak kifejezőmódjukkal, az esztétika és a technika hatásával.

Bátyai Jenő

Dugonics „Tudákossága”

A dalmata Dugonics András, Szeged egyik nagy fia, születésének 250. évfordulója alkalmából szeretném feleleveníteni mindazt, amit a közvélemény kevésbé tud róla, hogy korának kiváló matematikusa is volt, 34 évig tanította a „tudákosságot” (matematikát) a nagyszombati (Buda, Pest) egyetemen. Erdemes tudós volt (lehet, hogy érdemesebb, mint író). A „tudákosság” könyvei 1784-ből az első magyar nyelvű algebra és geometria művek. Könyveiben ő végzi el elsőként az első sikeres magyarosításokat, s ezek ma is kristálytisztán és kristálykeményen hatnak. Egy példa: Dugonics a kör szót a kerekből képezte, s mivel szögediesen beszélt, a ker-t, körnek mondta.

Dugonics András 33 éves volt, amikor a nagyszombati egyetem a matematikai tanszékére rendes tanárnak kinevezték. Innen az iskolával együtt jött Budára, majd a másik oldalra. 1782-ben alapító tanára, később egy ideig rektora is az *Institutum Geometricum*nak, ahol a Mérnöki Intézetben földmérést és matematikát adott elő. Sok reformkori mérnökünk, köztük Vedres Istvánt (1765–1830), a város „hites földmérését” is tanította.

Dugonics a matematikát csak deákul (latinul) ismerték és tanították. Az általa megadott szakmai magyar fogalomkör mintegy 300-ra tehető. Magyarosított nyelvvezetést a különböző körök elég vegyesen fogadták, vadaskodói póriának tartották. Ezek a vádak közrejátszhattak abban a tényben, hogy munkája

csak 1784-ben került először sajtó alá. A „Tudákosság” első könyve 272 oldalon foglalkozik az algebrával, a második könyv 188 oldalon a geometriával, amelyhez öt, részbe metszett oldalon összesen 108 ábrát közöl. A második, bővített kiadásra 1798-ban került sor, Pozsonyban és Pesten, Füskúti Landerer Mihály nyomdájából kikerülve. Ekkor jelenik meg a harmadik könyv, „Három-Szögellések” alcímmel, a Trigonometria, amelyhez hozzátartozik a negyedik könyv, „Csúcsos Szele-tek” címmel. Dugonics könyveiben a matematika tanulására, írására módjára is ad módszert. Több helyütt érződik munkáiban, hogy mennyire tisztelte és becsülte a francia filozófusokat és természettudósokat. Ugyanakkor a második könyvből az is kiérződik, hogy Dugonics elsősorban „tudákos geometra”, és nem geodéta volt. A gyakorlati alkalmazás tág lehetőségeit csak nehezen tudta elképzelni. Viszont a reformkorban volt tanítványai éppen az ő studiumán keresztül merítettek annyi szakismeretet, minnek következtében számos egyszerű feladatot valószínűsíthetően meg, értek el szép eredményeket.

Dugonics András hatvan-nyolc évesen vált meg a pesti Mérnöki Intézettől, és 1808-ban visszatért szülővárosába, ahol még tíz évig alkotott. Szegedről az 1820-ban, már halála után megjelent *Magyar példabeszé-*

dek és jeles mondások c. művében így ír: „A mai nap pedig boldog Isten! mely ellenkezőképpen vagyok a dolog. Maga a város nemcsak tudós hazafiak által kormányoztatik (az író öcséje, Dugonics Adám (1745–1815) a polgármester, Vedres István a főmérnök. B. J.), hanem máshova is értelmes papokkal, földmérőkkel, orvosokkal, hadiúszakkal szolgál. Jól tanult mesteremberekkel és legényekkel maga is bővelkedik, más városokat is segít; halászhajók mellett legszebb s leghíresebb gályahajókat épít; száraz- és vízmalmokkal Bácskát és Bánátot megakadályozza, Zsindelyt, léceket, deszkát millióként készíti, és adogál el az idegeneknek; szereseinél az ausztriai tartományok nagy része ismeretes. Még csodálatosabb ezeknél a népszaporodás, melyből minden szomszéd vármegyékbe a kertészek (dohányosok) elterjedtek és gyarapodtak. Közönséges mondás az is, hogy ha Szegednek szállítmányi (kirepült néprajok) összegyűlnének, három Szeged kerekedne belőlük.”

Dugonics életművét koronként és áramlatonként mindig különbözően értékelték. Teljes működését illetően nem felelhető el, hogy 34 évig állt a magyar felsőfokú oktatás szolgálatában, és olyan kiváló szakemberek képzésében vett részt, akik később meghatározták az ország gazdasági előremenetét. Ezentúl a magyar matematikai nyelv megalkotásának első harcosa volt.

B. J.